

PEDAGOGIKA

ILMIY-NAZARIY VA METODIK JURNAL

6/2021

Bosh muharir:

Kirgizbayev Abdugappor Karimjonovich

Tolipov O'tkir Qarshiyevich
(bosh muharrir o'rinbosari)

Tahrir hay'ati:

Abdullayeva Barno
Adilova Saodat
Mamadaliyev Abdumajid
Medetova Raushan
Muslimov Narzulla
Nishanova Zamira
Panjiyev Qurbonniyoz
Palchik Gennadiy
Safarova Roxat
Tolipova Jamila
Tolipov O'tkir
Tulenova Karima
To'rayev Samad
Urazova Marina
Xalilov Ruslan
Xodjayev Begzod

Muassis – Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti. Jurnalda pedagogika, psixologiya, o'qitishning metod va texnologiyalariga oid ilmiy-nazariy, ilmiy-metodik maqolalar o'zbek va rus tillarida chop etiladi.

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2014-yil 26-maydagi 02-004-sonli "Ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risida guvohnoma"si olingan va unga O'zbekiston Respublikasi Milliy kitob palatasining 2008-yil 30-iyundagi 511/S shartnomasi asosida Davriy nashrlarning Xalqaro standartlar (ISSN) – 2010-5320 raqami taqdim etilgan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya Komissiyasi rayosatining 2013-yil 30-dekabr-dagi 201/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

CHET TILINI EGALLASHDA BILIM DARAJASINI ANIQLASHNING YANGI ME'YORLARI

Rezume. Ushbu maqolada ta'lim tizimini isloh qilishda davr sinovlaridan o'tgan ilg'or tajribalarni o'rganish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni e'tiborga olgan holda ularning joriy etilishini ta'minlash to'g'risida so'z boradi.

Tayanch so'zlar: kommunikativ kompetensiya, kommunikativ qobiliyat, uzluksiz ta'lim, metodlar, texnologiyalar.

Резюме. В статье рассматриваются приоритетные направления системного реформирования высшего образования, поднятия на качественно новый уровень процесса подготовки самостоятельно мыслящих высококвалифицированных кадров и их внедрение с учетом национальных и общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, коммуникативные способности, непрерывное образование, методы, технологии.

Abstract. The article explores the priority directions of systemic reform of higher education, rising to a qualitatively new level of the process of training highly qualified teachers

Key words: communicative competence, communication skills, continuing education, methods, technologies.

D. Sh. KURBANOVA*

Fan, texnika va texnologiyalar yutuqlari asosida ta'lim tizimini isloh qilishda davr sinovlaridan o'tgan ilg'or tajribalarni o'rganish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni e'tiborga olgan holda ularning joriy etilishini ta'minlash raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning muhim omillaridan biri sanaladi. Amaldagi Davlat ta'lim standartlari, o'quv reja va fan dasturlarini takomillashtirish ehtiyoji ham ana shu islohotlar natijasida yuzaga keldi. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I. Karimovning 2012 yil 10 dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 1-gi PQ-1875 sonli qarori ijrosini ta'minlash bo'yicha ta'lim sohasida keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, ta'lim jarayoniga "Chet tilini egallashning umumiyevropa kompetensiyalari: o'rganish, o'qitish va baholash" to'g'risidagi umume'tirof etilgan xalqaro me'yorlari "Ta'limning barcha bosqichlari bitiruvchilarining chet tillari bo'yicha tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar"ga javob beradigan raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash bugungi kunda dolzarb masalaga aylandi. Ta'limning barcha bosqichlarida chet tilini o'qitishning asosiy maqsadi o'rganuvchilarning ko'p madaniyatli dunyoda kundalik, ilmiy va kasbga oid sohalarda faoliyat olib borishi uchun chet tilida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdan iborat.

Chet tili kommunikativ kompetensiyasi – o'rganilayotgan chet tili bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarni muloqot jarayonida qo'llash qobiliyatiga ega bo'lishdir. Ushbu hujjatda kompetensiyalar quyidagi guruhlariga ajratiladi:

Lingvistik kompetensiya til materiali (fonetika, leksika, grammatika) bo'yicha bilim va nutq faoliyati turlari (tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish) bo'yicha ko'nikmalarni egallashni nazarda tutadi.

Sotsiolingvistik kompetensiya so'zlovchining turli nutqiy vaziyat, kommunikativ maqsad, xohish-istagidan kelib chiqqan holda kerakli lingvistik shakl, ifoda usulini tanlash

* Kurbanova Dilafuz Shukhratovna, O'zDJTU katta o'qituvchisi. E-mail: nazifa26@gmail.com

¹ Xalq so'zi. – T., 2012. – 11.12. 240 (5660)-son; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – T., 2019. – 5.07. 06/19/5759/3385-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – T., 2021. 10.09. 06/21/6311/0861-son, 2021. 9.11. 06/21/3/1037-son.

imkonini beradi. Sotsiolingvistik kompetensiya ijtimoiy-madaniy kompetensiyani o'z ichiga olib, autentik nutqning milliy xususiyatlarini o'z ichiga olish bilan birga, autentik nutqning milliy xususiyatlari: o'zi yashayotgan mamlakatning urf-odatlarini, qadriyatlarini, marosimlari va boshqa milliy-madaniy xususiyatlarini bilish hamda ularni muloqot jarayonida qo'llay olishni ko'zda tutadi.

Pragmatik kompetensiya² o'rganilayotgan chet tilida kommunikativ vaziyatda tushunmovchiliklar paydo bo'lganda takroran so'rash, uzr so'rash va hokazolar orqali murakkab vaziyatlardan chiqib keta olish qobiliyatini shakllantirishni nazarda tutadi. Mazkur standartda diskurs kompetensiyasi pragmatik kompetensiya tarkibiga kiradi va bu kompetensiya og'zaki va yozma nutqda fikrlarni tegishli til vositalari orqali ifodalashni maqsad qilib qo'yadi.

Chet tili fanining asosiy maqsadi kasbiy yo'nalish doirasida tilning og'zaki va yozma shakllarini o'rgatish, ularning ijtimoiy-madaniy muloqot malakalarini rivojlantirish, xususan, o'rganilayotgan chet tilining funksional shakllari va uslublari, tilning amaliy va nazariy jihatlarini takomillashtirish hamda egallangan bilim, ko'nikma, malakalarni kasbiy va ilmiy faoliyatda erkin qo'llay olishlarini ta'minlashdir. Ma'lumki, til o'qitish jarayoni o'zining tarixiga ega bo'lib, bu jarayonning ko'p jihatlari o'rganilgan hamda ilmiy jihatdan isbotlangan. Bugungi kun chet tili o'qituvchisining asosiy vazifasi umume'tirof etilgan xalqaro me'yorlarga ko'ra talabalarning o'rganilayotgan chet tilini C1 darajada egallashlari uchun zaruriy bilimlarni integrallashgan holda o'rgatish va muloqot malakalarini rivojlantirishdir.

Talabalarning til bilish darajasini aniqlash ta'limda samarali natijalarga olib keladi, ammo yuqorida eslatib o'tganimizdek, "... bu borada olib borilayotgan nazariy va amaliy ishlarni davr talablari darajasiga olib chiqishga ulgurdik" deyishga haqlimiz. Bir tomondan, jamiyat o'zi ijtimoiy buyurtmachi sifatida chet tillarni mukammal egallagan mutaxassislariga ehtiyoj borligini taqozo etsa, ikkinchi tomondan, til o'rganuvchilarning tabiiy sharoitda erkin muloqot qila olish qobiliyatlarini shakllantirishni talab etadi. Shundan kelib chiqib o'rganuvchilarning til bilish darajasini aniqlashda qo'llaniladigan ob'yektiv usullarning o'quv jarayonida qo'llanilishi masalalari haqida mushohada yuritsak.

O'rganuvchilarning til bilish darajasini aniqlashda pedagogik hamda psixologik xususiyatlarning o'rni beqiyosdir. O'qituvchi har bir talabaning yosh xususiyati, til tajribasi, intiluvchanligini hisobga olib interfaol usullarni qo'llagan holda mashg'ulot olib borishga erishsa, talaba o'z bilimini o'qituvchiga ochiq namoyish eta oladi. Buning uchun o'qituvchidan darsda ijodiy ishlash uchun ijodiy ishlash muhitini yaratishi muhim ahamiyatga egadir. Bunday muhitda o'rganuvchilarning bilim va ko'nikmalarini to'g'ri baholash uchun qulay imkoniyat yaratiladi.

Uzluksiz³ ta'limning ilk bosqichida nutq faoliyatiga oid ko'nikma va malakalari shakllantirilib, rivojlantirilsa, uning ikkinchi bosqichida asosiy e'tibor tor sohadagi atamalarini o'rgatishga qaratilib, o'rganuvchilarni erkin muloqot qilishga undash, tili o'rganilayotgan mamlakat vakillari bilan bo'ladigan tabiiy muloqot jarayoniga tayyorlab borish zarur. Bundan ko'rinib turibdiki, ikkinchi bosqichda chet tilidan beriladigan ta'lim birinchi bosqich ta'limini takrorlashdan iborat bo'lib qolmay, uni uzluksiz va uzviy bo'lishini ta'minlashi lozim.

Ikkinchi bosqich talabalari umumta'lim maktablari o'rganuvchilariga qaraganda ko'proq vaqt izchil ta'sir ostida bo'ladilar. Ular nazariy, umumkasbiy fanlarni o'rganishdan tashqari ishlab chiqarish amaliyotida pedagogik ta'simi his qiladilar. Kasb-hunar kollejlari

² Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 1996.

³ Chet tili amaliy kursi fani o'quv dasturi. – T.: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, 2013.

o'rganuvchilari birinchi bosqich (kurs)da umumta'lim maktabi o'quvchilariga yaqinroq bo'lsa, ikkinchi-uchinchi bosqichlarda o'quv, ishlab chiqarish yuklamalari ortib borishi evaziga soha mutaxassisiga yaqinlashib boradilar.

Talabalar til bilish darajasini aniqlash maqsadida, tili o'rganilayotgan mamlakat haqida suhbatlar o'tkazish, nazorat diktantlari, testlar o'tkazish va turli mavzularda debatlar, davra suhbatlari tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ularning natijasiga qarab, o'qituvchi o'z talabalari tomonidan bo'sh o'zlashtirilgan fan modullari bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil etishi tavsiya etiladi.

Bugungi kunda ushbu masalani ijobiy hal etish bo'yicha rivojlangan yevropa mamlakatlari ta'lim tizimining milliy modulimizga mos tomonlarini joriy qilish bo'yicha amaliy ishlar jadallik bilan amalga oshirilmoqda. Yevropa davlatlarida "Chet tilini egallash umumiyevropa kompetensiyalari: o'rganish, o'qitish va baholash" to'g'risidagi umumiy tirof etilgan xalqaro me'yorlarga ko'ra, chet tilini egallash bo'yicha asosiy bosqichlar ishlab chiqilgan bo'lib, u o'z ichiga tayanch, o'rta va rivojlangan til bilish darajalari kabi uch tizimni qamrab oladi⁴. Har bir bosqich, o'z navbatida, pastki va yuqori darajalarga bo'linadi. Natijada til bilish olti darajada qayd etiladi. Bu darajalar yaxlitlangan holda A, B va C ko'rsatkichlar bilan belgilanadi.

Bitiruvchilarning chet tillar bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malaka darajalariga qo'yiladigan talablar ta'lim mazmuniga muvofiq ishlab chiqilgan bo'lib, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim bo'yicha uzviy bo'lib, nutq, ko'nikma va malakalarning deskriptorlari "Can do" mazmunida tasvirlangan til kompetensiyalari (tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish) hamda kerakli o'rinlarda madaniyatlararo muloqot, grammatika, leksika, fonetika oid testlar bilan tekshiriladi. Xalqaro standartlarga moslashtirish maqsadida nutq, ko'nikma, malakalarning deskriptorlari chet tillarni bilishning umumiyevropa tizimiga o'zaro bog'liq holda bitiruvchilar egallagan darajalarga qo'yilgan talablardan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasida ta'limning barcha bosqichlari bitiruvchilarini davlat attestatsiyasidan o'tkazishda quyidagi me'yorlarni nazarda tutish maqsadga muvofiq: chet til o'qitish jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarning kirib kelishi ta'limiy maqsadga erishish bilan birga talabalar xulq-atvori va odobini tarbiyalashda, bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirishga yo'naltirilganligi bilan asoslanadi. Uzlaksiz ta'lim tizimi til o'rganuvchilarini erkin muloqot olib borishga o'rgatar ekanmiz, asosiy vazifalardan biri "ularni ijodiy shakllangan, ijtimoiy faol, ma'nan yuksak, komil insonlar ruhida tarbiyalash lozimligini unutmashligimiz lozim. Ushbu dolzarb vazifani hal etish bilan har tomonlama yetuk, chet tillarini yaxshi biladigan, barkamol, erkin fikrlovchi komil insonni tarbiyalash mumkin.

Chet tillarni o'rganish-o'rgatishda, o'rganuvchilar bilish darajalarini takomillashtirishda turli o'quv adabiyotlar, manbalar va internet resurslaridan foydalanish muhim o'rin tutadi. Chet tili o'qituvchisi o'z o'rganuvchilarini mustaqil ishlashga o'rgatishi, turli manbalardan o'rinli foydalana olish ko'nikmalarini shakllantirishi talab etiladi, chunki hozirgi kunda talaba-yoshlar kitobdan yiroqlashayotgani hech kimga sir emas. Kitob, qo'shimcha manbalar hisoblangan internet resurslaridan o'rinli foydalanadigan talaba-yoshlar mustaqil fikrlash hamda ijodiy ishlash ko'nikmasini puxta egallay oladilar. Chet til o'qituvchisi o'z tinglovchilarining bilim darajasini aniqlash maqsadida turli testlardan foydalanishi mumkin.

Bunday testlar xususiyatlaridan kelib chiqib, ularni quyidagi turlarga bo'lish mumkin:

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-son qarori. – T., 2017 yil 20 aprel, PQ-2909-son.

1) Dastur asosida tuzilgan ta'limiy testlar.

2) Tashhis testlari: ta'lim jarayonida tug'ilgan qiyinchilik va xatolarni bartaraf etish, talabalar tayyorgarlik darajasini aniqlashga mo'ljallangan testlar.

3) Darslik va o'quv-uslubiy majmualarda tavsiya etilgan til materiallaridan foydalanib tuzilgan testlar (bunday testlar talabalarning bilish va kommunikativ kompetensiya darajalarini aniqlashga xizmat qiladi).

4) Kommunikativ qobiliyatni aniqlashga mo'ljallangan testlar (hozirgacha bunday testlardan til o'rgatish jarayonida juda kam qo'llanilgan).

5) Talabalarning madaniyatlararo muloqot, amaliy fonetika, grammatika modullari bo'yicha bilimlarini aniqlashga xizmat qilishga mo'ljallangan testlar.

Yuqorida sanab o'tilgan testlar o'rganuvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchni va mas'uliyatini oshiradi. Ta'limning barcha bosqichlari tinglovchilari uchun o'quv yili boshida kirish testlari o'tkazilib, ularning o'rganilayotgan til bo'yicha egallagan ko'nikma va malakalarini aniqlash maqsadga muvofiqdir. Sir emaski, har bir yangi bosqich boshida dars jarayoni ushbu bosqich uchun ko'zda tutilgan o'quv dasturi asosida tashkil etiladi. Til o'rganuvchilari talab etilgan darajaga yetib bormagan bo'lsalar, bunda o'qituvchi maqsadsiz holda dasturni bajartirishga uringanligi ko'rinib qoladi. Shuning uchun o'rganuvchilar bilim darajasi va qobiliyatlarini hisobga olgan holda test tuzilishi maqsadga muvofiqdir. O'qituvchi ijodkor bo'lgan taqdirdagina, o'qituvchi o'z o'rganuvchilari qobiliyatlarini dasturda ko'zda tutilgan til bilish darajasiga yetkazishga muvaffaq bo'lishi mumkin deb hisoblaymiz.

MUNDARIJA

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA, PEDAGOGIK INNOFATIKA

Safarova R.G.

O'zbekistonda pedagogika fani
rivojlantirishining strategik
masalalari.....3

Tojiboyeva X.M.

O'smir yoshdagi o'quvchilarda «Ommaviy
madaniyat»ga qarashi immunitetni
shakllantirishning pedagogik
strategiyalari.....7

Anarkulova G.M.

Oliy ta'limda kredit-modul tizimini jaoriy
etishning mohiyati.....12

Ibraximov S.U.

Bo'lajak sport murabbiylarining sportchi
o'quvchilar orasidagi ziddiyatlarni
bartaraf etish kompetensiyasini
shakllantirish.....18

Matyakubov X.R., Muranov S.B.

O'zgaruvchan sharoitlarda mutaxassis
pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash
muammolari va yechimlari.....23

Пирматов С.

Формирование проектного мышления
у дизайнеров в процессе профессио-
нальной подготовки.....28

Malikova D.M.

O'quvchilarni ma'naviy tarbiyalashda
rivoyat, hikmat va hikoyalarning
o'rni.....32

Shomurodov J.O.

Badiiy-estetik mazmundagi didaktik
birliklarning tarqibiy qismlari.....37

Abdullayev M.E.

Etnopedagogik qadriyatlar vositasida
o'quvchilarda milliy g'urur tuyg'usini
shakllantirishning didaktik
mazmuni.....42

Davletov E.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tayanch
matematik kompetensiyalarni hosil
qilishning ijtimoiy-pedagogik
imkoniyatlari.....46

Abdullayeva S.B.

O'quvchilarda sog'lom diniy e'tiqodni
shakllantirishning pedagogik
jihatlarini.....50

Baltayeva A.T.

O'quvchilarni badiiy asar qahramonlarini
tanqidiy baholashga o'rgatish orqali
kitobxonlik faolligini rivojlantirish.....54

Dosumxodjayev F.A.

Vaziyatli yondashuv asosida bo'lajak
huquqshunoslarning vatanparvarlik
tuyg'usini rivojlantirishning pedagogik
xususiyatlari.....58

Aripov Sh.O.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'g'il
bolalarni oilaviy munosabatlarga
tayyorlashda pedagoglarning o'rni.....62

Doniyorova Sh.E.

Kreativ yondashuv asosida bo'lajak
o'qituvchilarning art-dizaynga oid
bilimlarini rivojlantirishning
imkoniyatlari.....66

Ergasheva S.A.

O'qituvchilarda milliy va umummadaniy
tayanch kompetensiyalarni shakllantirish
jarayonining o'ziga xos
xususiyatlari.....71

Kurbanova D.Sh.

Chet tilini egallashda bilim darajasini
aniqlashning yangi me'yorlari.....75

Siddiqova G.S.

Maktangacha yoshdagi bolalarni jismoniy
rivojlantirish va ularda sog'lom turmush
tarzini shakllantirish
imkoniyatlari.....79

FAN VA TA'LIM FIDOYILARI

Madirimov M.

Oliy pedagogik ta'lim
fidoysi.....83